

Çocuk Merkezli Afet Yönetimi

Child-Centered Disaster Management

Sevgül LİMONCU, Ahmet Bircan ATMACA

ÖZ

Afetler oluşma zamanı belirlenemeyen, doğal ve insan kökenli nedenlerle oluşan, insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar meydana getiren olaylardır. Afet öncesi, anı ve sonrasında afetlere hazırlıklı olmak için afet yönetim planları oluşturulmaktadır. Afet yönetim planları aracılığıyla olası afetlere karşı hazırlıklı olunmakta, afetlerin bıraktığı olumsuz etkiler hızlı bir şekilde atlatılmaktadır. Afet yönetim planları can kayıplarının en aza indirilmesini amaçlamaktadır. Afetlere hazırlıklı olmak için yapılan mevcut afet yönetim planları çocukları da kapsamaktadır, ancak çocukların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Dünyada bu konu üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı ve uygulamaya geçirildiği görülmektedir. Ancak Türkiye’de çocuk merkezli afet yönetim planları bulunmamaktadır. Bu çalışmanın; çocuklar için afet öncesi, anı ve sonrasında yapılması gerekenleri içeren çocuk merkezli afet yönetim planlarının geliştirilmesi konusunda bilinç ve farkındalık sağlayacağı, bir rehber oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Afet yönetimi; çocuk merkezli afet yönetimi; kriz yönetimi; risk yönetimi.

ABSTRACT

Disasters occur due to natural and man-made causes at an unknown time and bring about physical, economic, and social losses. Disaster management plans are developed in order to be prepared before, during, and after a disaster. With a disaster management plan, the negative effects of disasters can be more rapidly overcome. Disaster management plans are aimed at minimizing loss of life. Current disaster management plans include consideration of children, but they are inadequate to meet children's needs. Many studies on this subject have been conducted and put into practice elsewhere in the world, but child-centered disaster management plans have been neither studied nor developed in Turkey. The objective of this study was to raise awareness about developing thorough child-centered disaster management plans and to serve as a guide for future studies.

Keywords: Disaster management; child-centered disaster management; crisis management; risk management.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 08 Mart 2017 - Kabul tarihi: 13 Aralık 2017

İletişim: Sevgül LİMONCU. e-posta: slimoncu@gmail.com

© 2018 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2018 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar olan süreçte afet riski taşıyan bölgeler, sıklıkla afetlerle karşılaşmakta ve sonucunda büyük bedeller ödemektedir. Dünya üzerinde yılda 150 milyon insan afetlerden etkilenmektedir. Son yirmi yılda dünyada meydana gelmiş büyük ölçekli afetler incelendiğinde, afetler toplumlara onarımı zor, tahrip edici zararlar vermişlerdir. Türkiye de fay hatlarının yoğun olduğu bir coğrafyada olması nedeniyle tarihsel süreçte birçok can ve mal kaybı vermiştir. 1995 yılından günümüze kadar olan afetlerde, Türkiye’de 22.000’den fazla insan yaşamını yitirmiştir.¹

Afetlerde hayatını kaybeden insanların önemli bir kısmını çocuklar oluşturmaktadır. Çocukların kırılgan ve güçsüz yapıları, afetlerde olarak afetlerden etkilenme oranını artırmaktadır. Türkiye’de uygulanan afet yönetim planları, çocukların ihtiyaçlarının bütününe cevap verememektedir. Çocukların afetlerden korunması ve olası afetleri de en az hasar ile atlatabilmesi için çocuk merkezli afet yönetim planı oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmada, Dünya’daki ve Türkiye’deki mevcut afet yönetim planları incelenmiş, kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın amacı, çocuklar için afet öncesi, anı ve sonrasında yapılması gerekenlerin yer aldığı, çocuk merkezli afet yönetim planı hazırlanması için bir rehber oluşturmaktır.

Afetler çocuk sağlığı üzerinde fiziksel ve psikolojik izler bırakmaktadır. 0-17 yaş dönemini kapsayan çocukluk yılları bebeklik, okul öncesi, okul dönemi ve ergenlik olmak üzere dört ayrı döneme ayrılmaktadır. Belirtilen dört dönemin her birinde afetler çocuklar üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır.

Afetlerin Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri

Afetler, insanlar üzerinde fiziki ve psikolojik yönlerden kalıcı veya geçici hasarlar bırakabilmektedir. Afetlerin etkisini çocuklar ve yaşlı insanlar, yetişkin bireylere göre daha uzun sürelerde atlattıklarıdır. Zarar gören insan grupları içinde çocuklar, afetlerin zararlarını anlayabilecek olgunlukta olmadıkları ve dünya yaşamını yeni kavradıkları için afet toplumunun en incinebilir, zarar görebilir kısmını oluşturmaktadır.² Fiziki bağlamda insanlar evlerini, okullarını kaybederken veya vücutlarında yaralanmalar, sakatlanmalar meydana gelebilirken, ruhsal açıdan depresyonlar, bunalımlar veya travmalar yaşayabilmektedir. Olayların etkisini zamanla atlatabilmeyen çocuklarda, ilk bir ay için Akut Stres Bozukluğu, bir aydan sonraki süre için ise Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) hastalığı oluşabilmektedir. 1988 yılında meydana gelen Ermenistan depreminden 18 ay sonra, Goenjian ve Pynoos tarafından yapılan çalışmada, yaşları 8-16 arasında değişen 111 çocukta %70 oranında Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) hastalığı tespit edilmiştir.³ Batı Virginia (ABD)’da bulunan Buffalo Creek Barajının çökmesinden 14 yıl sonra afettede çocuklar üzerinde yapılan incelemelerde, afetin izlerinin zamanla azalmakta olduğu görülmüştür. Pynoos ve arkadaşlarının Ermenistan depreminden 3 yıl sonra yaptığı çalışmada, çocuk sağlık merkezine başvuranlardan 3-17 yaş aralığında 231 çocuk üzerinde TSSB tanısı konulmuştur ve bu çocuklarda ağırlıklı olarak 5 yaşın en ciddi zarar gören yaş olduğu, kızların erkek çocuklardan daha fazla zarar gördüğü saptanmıştır.³

Afet süresince çocuklar üzerinde meydana gelen yaralanmalar ve sakatlanmalarda, gerekli tıbbi müdahaleler yapılarak iyileştirme sağlanabilmektedir. Ancak psikolojik açıdan yaralanmaların izlerinin silinmesi uzun süre aldığı için bu alanda detaylı bir şekilde irdelenme gereksinimi bulunmaktadır. Çocukların ruhsal yapıları yetişkinlerinkine göre oldukça farklıdır. Çocuk yaş aralığı 0-17 olmasına karşın bu tür çalışmalarda konunun dört aşamada ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi daha

sağlıklı olmaktadır. Çünkü afet meydana geldiğinde okul öncesi yaş aralığında olan bir çocuk (2-5 Yaş) ‘annem ve babamı üzdüğüm için oldu’ diyebilirken, okul çağındaki bir çocuk (6-11 Yaş) doğa olaylarını idrak edebilir ancak bunu bir ceza olarak nitelendirebilmektedir.⁴ Genel olarak afetlerin çocuklar üzerinde bıraktığı etkiye bakılacak olursa; korku ve endişe, özgüven eksikliği, okula gitmek istememe, davranışlarında değişiklikler, alt yaşlarda davranış gerilemesi, uyku terörü (çocuk uykusundan aniden uyanır, rüyasını hatırlamaz ve birkaç dakika kendine gelemmez), fiziksel şikâyetler gibi nedenlerle rahatsızlık belirtileri görülebilmektedir.^{5,6} Bu çalışmada, afetlerin çocuklar üzerinde bıraktığı etki bebeklikten ergenliğin bitimine kadar olan zaman diliminde; 0-1 yaş aralığında bebeklik dönemi, 2-5 yaş aralığında okul öncesi çocukluk dönemi, 6-11 yaş aralığı okul çağı çocukluk dönemi ve 12-17 yaş aralığı ise ergenlik dönemi diye sınıflandırılarak afetlerin zararları çocuk sağlığı üzerinde detaylı olarak incelenmiştir.

Bebeklik Dönemi Etkileri (0-1 Yaş)

Yeni doğan bir bebeğin kazandığı ilk duygu ‘temel güven duygusu’dur. Bebeğin anne ile kurduğu bağ bu duyguyu pekiştirmektedir. Bebekler afet anında çevresinde meydana gelen olumsuzluklara anlam verememesine karşın afetlerin izleri, yaşamlarının sonra ki yıllarında etkisini gösterebilmektedir. Fiziksel yaralanma veya sakatlanmalar dışında bebekler afetlerden doğrudan etkilenmezler ama ebeveynlerinin kaygılı tutum ve davranışları bebeklerinde tedirgin olmasına sebep olmaktadır. Bebeklik döneminde afetlerin bırakmış olduğu izler başlıca şu şekildedir:

- Annenin korku ve güvensizlik duygusu çocuğun düzenli bakımını etkileyebilir,

¹ Kaya (2012). ² Erkan (2010).

³ İşmen (2001). ⁴ Küçük (2008). ⁵ Akcanbaş (2009). ⁶ Altaş (2009).

- Buldukları gelişimsel döneme ait olan uyku alışkanlıklarını, yeme-içme düzenlerini kaybedebilirler,
- Bebekler stresli ve güvensiz ortamlarda yoğun ağlama nöbetleri yaşayabilir ve yatıştırılmaları, sakinleşmeleri güçleşebilir,
- Yeni kazandıkları sosyal becerilerini kaybedebilirler.^{5,6,7}

Okul Öncesi Çocukluk Dönemi (2-5 Yaş)

Okul öncesi dönemindeki çocuklar, afetin neden olduğu kayıplarla ve yaşamlarında oluşan değişikliklerle mücadele etmekte zorlanırlar. Bu dönemdeki çocuklar genellikle afetten etkilendiklerini sözcüklerle ifade edememelerine karşın kaygılı ve üzgün olduklarını davranışlarıyla belli ederler.⁸ Terk edilme korkusu, anne babalarını veya değer verdiği bir eşyasını kaybetme korkusu, bu yaş aralığındaki çocukların gösterdiği en belirgin reaksiyonlardan bir tanesidir. Bu dönemde afetzede bir çocukta görülebilen rahatsızlıklar şunlardır:

- Anne babaya aşırı bağlanma, onlardan ayrı kalmama isteği oluşabilir,
- Yakınlarına doğru amaçsızca ve nedensiz koşma, hiperaktif davranışlar gösterme yaşanabilir,
- Karanlığa veya hayvanlara karşı korku duyulabilir,
- Aniden, yüksek sesle, hıçkırarak veya yardım istemesine ağlanabilir,
- Uyku terörü yaşama ve gece kâbuslar görme nedeniyle sağlıklı bir uyku uyunamayabilir,
- Parmak emme, yatağı ıslatma, tuvalet eğitimi yitirme, yeme içme ve giyinme yetisini kaybetme gibi davranışlarda gerileme yaşanabilir,
- Aşırı sinirlenme, kaygı, yüksek seslere karşı aşırı hassasiyet duyma oluşabilir,
- Farkında olunmayan ani stresler nedeniyle fiziksel rahatsızlıklar, vücudun herhangi bir yerinin ağrması veya baş dönmesi yaşanabilmektedir.^{9,10,11}

Okul Çağı Çocukluk Dönemi (6-11 Yaş)

Bu yaş aralığında çocuklarda korku ve aşırı endişeye sahip olma durumu söz konusudur. Ailelerinden ayrı başka bir yerdeyken afet olurda yakınlarına ulaşamama korkusu nedeniyle çocuklar ailelerinden ayrı kalmak istemezler, okula vb. gibi yerlere gitme noktasında problem yaşarlar. Afet olgusunu ve etkisini anlamaya başlayan çocuklar davranışlarıyla afete karşı oluşturdukları reaksiyonları paylaşırlar. Çocuklara doğa olayları anlatılırken son derece dikkat gösterilmeli, uygun sözcükler seçilmelidir. Okul çağındaki çocuklarda okul arkadaşlığı önemlidir. Yaşlıları ile kurdukları iletişimin sağlıklı yürütmesinde ve yanlış bilgilerin

yayılmasını önleme noktasında okul personeline görevler düşmektedir. Okul çağındaki çocuklarda görülebilecek rahatsızlıklar şu şekildedir:

- Dikkat toplamada zorluklar ve okul başarısında düşme yaşanabilir,
- Okula gitmek istememe, okuldayken davranış bozuklukları görülebilir,
- Öfke, saldırganlık veya özgüven kaybı yaşanabilir,
- Mide bulantısı, baş dönmesi, duyma ve görme bozuklukları gibi strese bağlı fiziksel rahatsızlıklar baş gösterebilir,
- Uyku problemleri, hava koşullarından korku duyma (gök gürültüsü, şimşek vb.), ve kâbuslar görülebilir,
- Yetişkinlere karşı güven kaybı gibi rahatsızlıklar belirebilmektedir.^{9,10,12}

Ergenlik Dönemi (12-17 Yaş)

Ergenlik dönemi çocuklarında arkadaş ilişkileri çok önemlidir. Bu yaş grubundaki çocuklar arkadaşlarından yakın ilgi bekler, korkularıyla ve diğer tüm duygularıyla kabul edilmek isterler.¹⁰ Ailelerinden bağımsız olmayı istemekle beraber artan sorumlukları nedeniyle ikilemde kalırlar. Afet yaşamış bir ergen çocuk agresif davranışlar içinde olup çevresine karşı saldırganlaşabilmektedir. Birçok kişi ölmüş iken kendilerinin kurtulmuş olmasının verdiği bir suçluluk duygusu içinde olabilirler. Afetzede olan ergen çocuklarda oluşabilecek rahatsızlıklar şu şekildedir:

- İlk haftalarda uyku bozuklukları, karanlık korkusu, kâbuslar görme sıklıkla görülmektedir,
- Madde kullanımına eğilim söz konusudur,
- İntihar veya kendine zarar verme eğilimleri görülebilir,
- Fiziksel şikâyetler, iştahsızlık, vücutta ağrılar görülebilir.
- Toplumdan kaçma, yalnızlık, duygularda küntleşme yaşanabilir,
- Sorumluklarını yerine getirememe, özgüven eksikliği, depresif belirtiler görülebilmektedir.^{12,13,14}

Dört aşamada ele alınan 0-17 yaş aralığındaki çocuk gruplarının afet sonrası yaşayabilecekleri rahatsızlıklara karşı, başta ailelerin ve aşamalı olarak tüm yerel

yönetimlerin bilinçlendirilmesi ve bu konuda çocukların merkez alındığı çalışmaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Afet Yönetimi

İnsanlar için fiziksel, ruhsal, ekonomik ve sosyal açıdan birçok zarara neden olan, toplumların normal yaşantılarını

⁵ Akcanbaş (2009). ⁶ Altaş (2009). ⁷ Akcanbaş (2009). ⁸ İşmen (2001).

⁹ İşmen (2001). ¹⁰ Akcanbaş (2009). ¹¹ Erkan (2010).

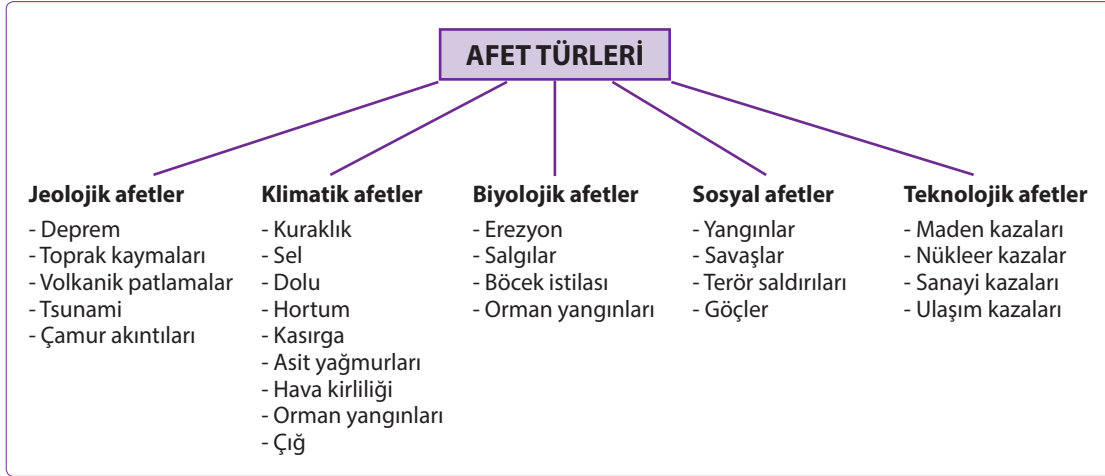
⁹ İşmen (2001).

¹⁰ Akcanbaş (2009).

¹² Altaş (2009).

¹³ İşmen (2001).

¹⁴ Erol (1999).

Şekil 1. Afet türleri.¹⁷

kısa veya uzun süreli kesintiye uğratan, doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylara “afet” denilmektedir. Günümüzde bir doğa olayının veya olağanüstü durumun afet olarak nitelendirilebilmesi için birçok yorum ve görüş belirtilmiştir. Bir afetin büyüklüğünü, çevreye verdiği zararı artırabilecek başlıca etkenler şu şekildedir:

- Olağanüstü durumun fiziksel büyüklüğü,
- Konut yerleşimine, yoğun alanlara olan uzaklığı,
- Meydana gelen bölgedeki gelişmişlik durumu,
- Bilinçsizlik ve eğitim eksikliği,
- Bölgedeki hızlı ve plansız kentleşme ile çarpık yapılaşma,
- Bölge halkının afetlere karşı önceden eğitilip bilgilendirme durumu,

gibi faktörler afetin bırakmış olduğu zararın boyutunu etkilemektedir.¹⁵ Teknolojinin gelişmesi, insan nüfusunun giderek artması nedeniyle günümüzde afetlerin türleri ve sayıları artmıştır. Deprem ve toprak kaymalarını Jeolojik Afetler, sel, çığ, hortum gibi afetleri Klimatik Afetler, orman yangınları, erozyon gibi afetleri Biyolojik Afetler, daha çok insan kaynaklı terör, savaş, göç, gibi olayları Sosyal Afetler, maden, ulaşım ve nükleer kazalar gibi afetleri ise Teknolojik Afetler başlığı altında sınıflandırmak mümkündür.¹⁶ Bu sınıflamalardaki afet türlerinin ülkelere ve bölgelere göre farklılıkları sıklıkları değişebilmektedir. Türkiye tektonik hareketliliği nedeniyle %98'i deprem riski altında bulunan bir ülkedir. Deprem araştırma enstitüsünün verilerine bakıldığında Türkiye’de son 70 yılda, 6.0 ve üzeri şiddetinde 51 adet deprem meydana gelmiştir. Bunların birçoğu ülkeye ekonomik ve sosyal açıdan zararlar vermiştir (Şekil 1).

Afetlerin çeşitlenmesi, çevreye verdikleri zararların artması, teknolojinin ve bilimin gelişmesi afetlere karşı her

zaman hazırlıklı olmayı, müdahale etmeyi gerekli kılmaktadır. Afet oluşma riskini artırabilecek olayların önlenmesi ve risklerinin azaltılması, afet anında ve sonrasında gerekli müdahalenin yapılması, iyileştirme çalışmalarının ivedilikle yerine getirilmesi, acil durum ekiplerinin koordineli bir şekilde çalışmalarını sürdürebilmesi, olası afetlere karşı her an hazırlıklı olunması için afet yönetimi gereklidir.

Afet Yönetimi;

- Afet risklerinin ve zararlarının azaltılması,
- Afet öncesinde olası senaryoların hazırlanması ve tahmini hasar tespit ile ihtiyaçların belirlenmesi,
- Acil durumlarda nasıl ve ne şekilde müdahale edileceğine yönelik hazırlıkların yapılması,
- Sivil toplum kuruluşları veya kamu kurumları aracılığıyla eğitim ve tatbikatların yapılması,
- Erken uyarı, tahmin ve izleme sistemlerinin oluşturulması,
- Afet anı ve sonrasında ihtiyaçların belirlenmesi, hızlı müdahalenin yapılması,
- Afet sonrası hayatın normalleşmesi için sistemli, modern ve bütünlük rehabilitasyon aşamaları,

gibi çalışmaları kapsamaktadır. Afet yönetimi, sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler ile kamu kurumlarının koordineli ve planlı bir şekilde yaptığı uygulamalarının tümünü içermektedir (Şekil 2).¹⁸

Afet yönetiminde; deprem, sel, kuraklık, volkan patlaması gibi insanların sosyal ve ekonomik yönlerden yaşamlarını durduran, ani gelişen olağanüstü olaylara karşı hazırlıklı olunması için yapılan;

- Hazırlık,
- Zarar Azaltma,
- Önleme

¹⁵ Erkal (2009).¹⁷ http://www.ibt.gov.tr/sites/akom/documents/dogal_¹⁶ Kadioğlu (2008). afetler.html (Erişim Tarihi 17 Ekim 2016).¹⁸ Kadioğlu (2011).

Şekil 2. Afet Yönetimi Döngüsü.¹⁹

aşamalar risk yönetimi,

- Acil Yardım,
- İyileştirme,
- Yeniden İnşa

gibi afet sonrası zararların, can kayıplarının azaltılmasına yönelik ve hayatın normale dönmesi için yapılan aşamalar da kriz yönetimi olarak tanımlanmaktadır.^{20,21} Modern ve bütünlük afeti yönetimi, risk yönetimi ve kriz yönetiminin birleşiminden oluşmaktadır.

Afet yönetim planlarının risk yönetimi bölümünde, can ve mal kayıplarının en aza indirilmesi için afet öncesinde hazırlık, zarar azaltma ve önleme aşamaları detaylı bir şekilde hazırlanmış olması gerekmektedir.

Hazırlık: Hazırlık aşaması, afet anında ve sonrasında oluşan eksikliklerin tespiti ve ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı hazırlıklı olmak için gerekli tedbirlerin alındığı, yasal düzenlemelerin yapıldığı, olası afetlere karşı senaryolar oluşturularak profesyonel ekiplerin yetiştirildiği ve gerekli ekipmanların hazırlandığı aşamadır.

Zarar Azaltma: Zarar azaltma aşaması, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının halkla bütünlük bir şekilde, olası afetlerin devlet ve ülke genelinde bırakacağı olumsuzlukların aşılması için yapılması gerekenlerin belirlendiği aşamadır.

Önleme: Önleme aşamasında, olası afetlerin ve afet anında olabilecek ikincil tehlikelerin oluşması, afet öncesinde alınan önlemlerle engellenmeye çalışılmaktadır. Afet sonrası oluşan sağlıksız koşullar sonucunda ortaya çıkabilecek salgın hastalıklara karşı önlemler alınmaktadır. Herhangi bir başka afetin oluşmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.²²

Afet yönetim planlarında, risk ve kriz yönetimi bir bütündür. Risk yönetiminin ihmal edildiği durumlarda kriz yönetiminin başarıyla uygulanması, gerçekleşmesi zor bir durumdur. Afet yönetimi planlarının kriz yönetimi bölümünde; acil yardım, iyileştirme ve yeniden inşa aşamaları bulunmaktadır.

Acil Yardım: Acil yardım aşaması, afet anından hemen sonra arama kurtarma, enkaz kaldırma çalışmalarının yapıldığı ve konutları zarar gören insanlar için acil yardım barınaklarının sağlandığı aşamadır. Olağanüstü olaylara karşı afet öncesinde hazır bulundurulmuş giysi ve besinler dağıtılmaktadır. Gerekli acil durum hizmet ekiplerinin ve ekipmanlarının yeterli sayıda olmasıyla hızlı arama kurtarma çalışmaları gerçekleştirilebilir.²²

İyileştirme: İyileştirme aşamasında, afetzedelerin acil yardım barınaklarına yerleştirilmesinin ardından geçici barınma mekânlarının sağlanması gerekmektedir. Orta ve uzun süreli maddi hasar olan bölgelerde afetin izleri silinmeye çalışılmaktadır. Afet yönetiminin iyileştirme aşaması, rehabilitasyon ekiplerinin desteği ile acil yardım barınaklarından kalıcı konutlara geçilmesine kadar olan süreçtir.²³

Yeniden İnşa: Yeniden inşa aşamasında, afetin bıraktığı hasarlar giderilmekte, hayat normale dönmeye başlamaktadır. Konutları hasar gören insanlar kalıcı konutlara taşınmaktadır. Bu aşamada, psikolojik destek hizmeti diğer aşamalardan daha uzun süreli verilmektedir.

Çocukların fiziksel ve psikolojik olarak yaşları oldukça küçük ve afetlere karşı daha kırılgan olmaları, çocuk merkezli afet yönetiminin yapılmasının önemini artırmaktadır. Bu yaş grupları için afet yönetim planlarının hazırlanması, geliştirilmesi ve uygulanması çok disiplinli bir konudur. Disiplinler arası yapılan çalışmalar ışığında ivedilikle Türkiye için çocuk merkezli afet yönetim planı hazırlanmalıdır.

Çocuk Merkezli Afet Yönetimi

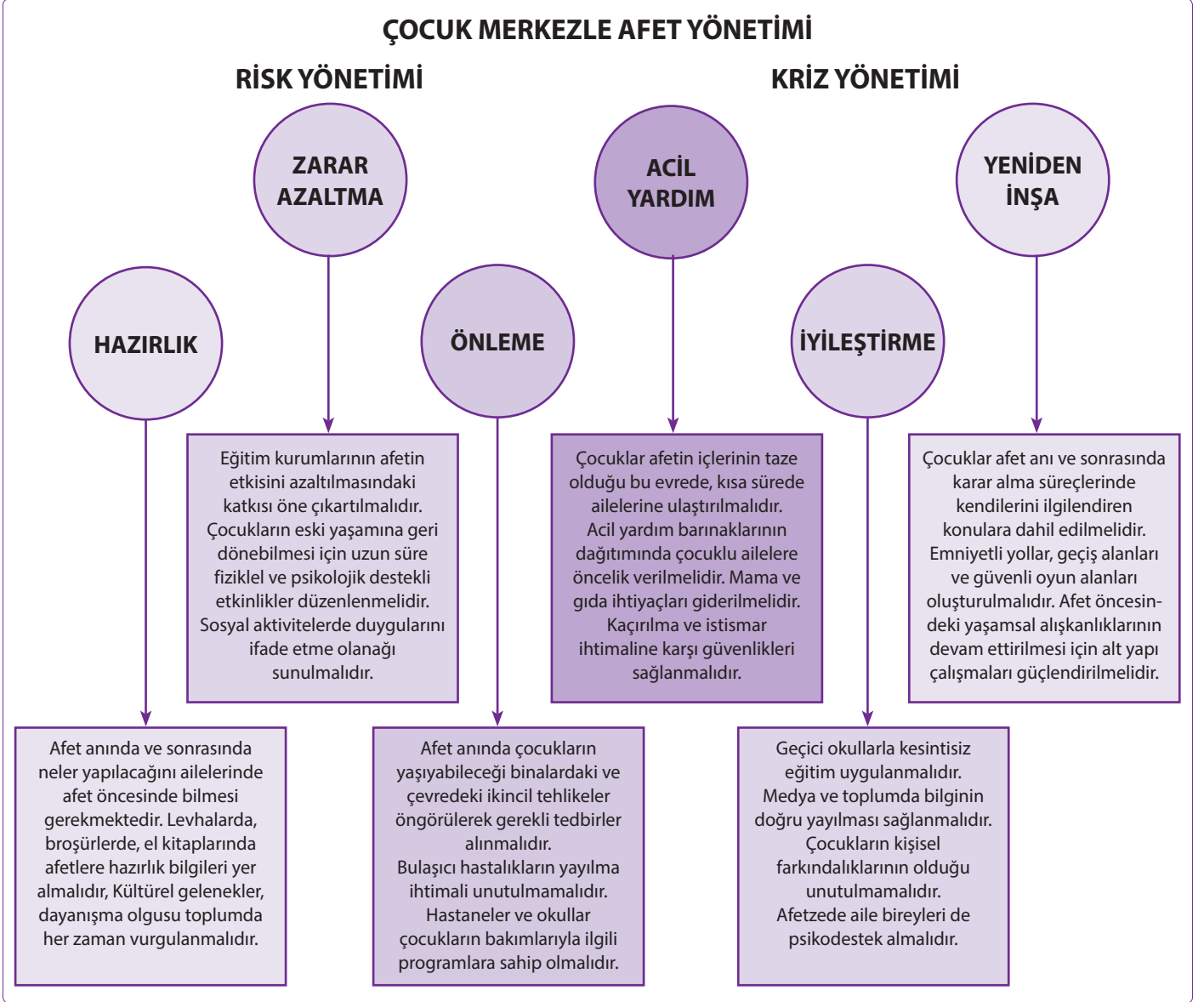
Çocuk merkezli afet yönetimi, öncelikle mevcut bulunan afet yönetim planlarının temel gerekliliklerini sağlamalıdır. Çocuk merkezli afet yönetimini diğer afet yönetim planlarından ayıran kısım, afet yönetiminin kriz yönetimi ve risk yönetimi bölümlerinde, literatürde yer aldığı şekliyle afet toplumunun en kırılgan grubu olan çocukların olası her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını, giderilmesini ve afetleri çocukların en az zararla atlatabilmesinin sağlanmasını amaçlayan, çocukları merkez alan şeklidir. Çocukların afetlerde yetişkinlerden daha fazla etkilendiğini gösteren Norris ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmaya göre okul çağı çocuklarının %48'i ortalama bir şekilde afetlerden etkilenirken %52'si ciddi veya çok ciddi olarak etkilenmektedir.²⁴ 2005 yılında Pakistan Keşmir'de eğitim-öğretim saatinde olan depremde 16.000 çocuk, Filipinler'de ise çamur kay-

¹⁹ Özkuş (2007). ²⁰ Kadioğlu (2008). ²¹ Güler (2008). ²² Berg (2014).

²² Berg (2014).

²³ Limoncu (2005).

²⁴ Akhter (2015).

Şekil 3. Çocuk merkezli afet yönetimi aşamaları.

ması sonucu 200'den fazla öğrenci can vermiştir.²⁵ Afetlerde belirtilen örneklerdeki gibi çocuk ölümlerinin fazla olmaması ve olası bir afette neler yapılması gerektiğine dair önceden bilgi sahibi olunması için yapılacak çocuk merkezli afet yönetiminin genel özellikleri şu şekildedir:

- Çocuk merkezli afet yönetimi çocukların cinsiyet ve yaş aralıklarına uygun olmalıdır.
- Ülke içindeki bölgesel ve kültürel farklılıklara karşı esnek yapıda olmalıdır,
- Çocukların zayıflıkları, kırılganlıkları altında yatan nedenleri karşılamalıdır,
- Afet yönetiminin geliştirilmesinde ve uygulanmasında, çocukların görüşleri ve isteklerine önem verilmelidir,

- Çocukların afet yönetiminde ne şekilde yer alacaklarını, hangi aşamalarda nasıl aktif rol alabileceklerini, okullardaki eğitim sisteminin içine entegre edilerek çocukların ve ailelerin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır,
- Çocuklarla ilgili psikolojik, fiziksel ve eğitimsel önlemlerin alınması gerekmektedir,
- Bilgilendirmeler ve gerekli önlemler aile-çocuk-okul işbirliğinde uzman ekipler koordinatörlüğünde gerçekleştirilmelidir.^{26,27,28}

Çalışmada genel özellikleri belirtilen çocuk merkezli afet yönetimi Kadioğlu'nun bütünlük afet yönetimi çerçevesinde risk yönetimi ve kriz yönetimi alt başlıkları altında incelenmektedir (Şekil 3).

²⁵ Asian Disaster Preparedness Center (2007).

²⁶ Asian Disaster Preparedness Center (2007). ²⁷ Children in a Changing Climate (2015). ²⁸ Schreiber (2014).

Şekil 4. Çocukların afetlere hazırlanmasında eğitim kurumlarının rolü.³⁰

Çocuk Merkezli Afet Yönetimi'nde Risk Yönetimi üç aşamada ele alınmaktadır.

Hazırlık Aşaması

Çocukların afetlere hazırlanması, afetleri tanınması, afet anı ve sonrasında neler yapacağını bilmesi afetler meydana gelmeden öğretilmelidir. Çocukların ve toplumun afetlere karşı her an hazır tutulmasında birçok meslek grubuna görevler düşmektedir. Başta aileler olmak üzere öğretmenler, eğitimciler, tasarımcılar, mimarlar gibi çeşitli meslek grupları bunların başlıcalarıdır. Afetlere hazırlıklı olmak, afetten gelebilecek zararı en aza indirebilmeyi mümkün kılarken, bu aşamanın ihmal edilmesi büyük hasarlı zararlara neden olabilmektedir. Afetlerden sonra yapılan anketlerde çocuklarla birlikte birçok kişinin afetlere hazırlık hakkında yeterli bilgisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁹ Afetlere hazırlık afet yönetiminin çok yönlü ele alınabilecek bir bölümüdür ancak çalışma kapsamında temel gereksinimleri belirtilecektir. Bunlar şu şekildedir:

- Afet anında ailelerin afetler hakkında bilinçli olması, çocuklarını ve kendi yaşamlarını kurtarmada büyük katkı sağlayacaktır,
- Öğretmenlerin afetlere karşı hazırlıklı olunmasını öğrencilerine aktarması, okullarda çeşitli uygulamalarla afetlerin tanıtılması, afet anı ve sonrasında çocukların bilinçlenmesini sağlayacaktır,
- Okullarda düzenli bir şekilde afetlerle ilgili anketler düzenlenmesi çocukların afet bilgisinin düzeyini saptama ve bilgilerinin taze kalmasında yardımcı olacaktır,
- Afetlere karşı okullarda verilmek üzere psikososyal paket programlar geliştirilmelidir,
- El kitapları, broşürler, bilgilendirme panoları, levhaları, afet anında yapılacak işler listesi gibi yönlendirici yazılar, okullarda veya kamu alanlarında çocukları ya da toplumu bilgilendirme konusunda faydalı olacaktır,
- Kültürel gelenekler, doğal afetler karşısında toplumları birbirine bağlayan, dayanışmayı artıran olgulardır.

Ailenin bütünlüğü ve toplumun ruhsal olarak güçlü olması çocuklarında psikolojik olarak güçlü olmasını ve afetlere karşı psikolojik olarak dirençli olmasını sağlayacaktır. Bunlarla birlikte daha kısa sürede toparlanmasına yardımcı olacaktır (Şekil 4).^{33,34,35}

Okulların güçlendirilmesi, olası afetlere karşı hazırlıklı olunması, eğitim müfredatında afetle mücadelede çocukların bilinçlendirilmesi afet yönetimindeki önemli konulardan başlıcalarıdır. Okul, aile ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile çocukların afet öncesi, anı ve sonrasında afetlere karşı hazırlıklı olması, çocuk merkezli afet yönetim planlarının uygulanması ile daha hızlı ve etkili bir şekilde sağlanacaktır.

Zarar Azaltma Aşaması

Afetlerin insanlar üzerindeki olası zararlarını azaltmak için yerel kurumlarla sivil toplum örgütlerinin belirli aralıklarla paylaşımlarda bulunmaları gerekmektedir. Büyük Victorian yangını sonrası yapılan çalışmada toplumun eğitilmesi için, çocuklar - aileler ve okullar - eğitim şeklinde iki önemli ölçütün olduğu, bu ölçütlere göre çalışmaların yapılması gerektiği belirlenmiştir.³¹ Eğitim kurumları, afet öncesinde çocukların ve ailelerin olası afetlere karşı bilinçlendirilmesini ve afet sonrası oluşabilecek zararların azaltılmasını sağlamaktadır.

Eğitim odaklı afet risk yönetimi toplumun güçlenmesi ve uzun dönem rehabilitesi için önemli rol oynamaktadır. Eğitim materyallerinin olmaması ve eğitim eylemlerinin uzun süreli kesintiye uğraması çocukların okuldan soğumasına neden olmaktadır. Bu nedenle, eğitim kurumları afet sürecinde yer alması gereken eylemler ve işleyiş ile ilgili paket programlar geliştirmelidir. Bu programlar yaş aralıklarına göre geliştirilerek belirtilen noktaların önüne geçilmeye çalışılmalıdır (Şekil 5).

Önleme Aşaması

Çocuk merkezli afet yönetiminin risk yönetimi alt başlığında yer alan önleme aşaması, afetlere hazırlığın ilk ba-

²⁹ Akhter (2015). ³⁰ Akut (El Kitabı).

³¹ Gibbs (2015). ³³ Kan (2016). ³⁴ Taylor (2015). ³⁵ Tatebe (2015).

Şekil 5. Çocuk kurultayları oluşturularak çocuklar afetlere karşı bilinçlendirilmesi.³²

samağını oluşturmaktadır. Bu aşamada, öncelikle afetlerin oluşmaması için gerekli önlemler saptanmakta ve olası afetlere karşı ikincil tehlikelerin oluşmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Afet süreçlerinde çocukların sağlık bakımlarının düzensizliği veya eksikliği çocukları olumsuz etkilemektedir. Beslenme yetersizliği bebeklerde ölüme, çocuklarda hem ölüme hem de büyüme hızının yavaşlamasına neden olmaktadır. Önleme aşamasında, çocuklar için afet öncesinde yapılması gerekenlerin başlıcaları aşağıda belirtilmiştir.

- Afet anında çocukların yaşayabileceği, oluşabilecek zararları önlemek için binalardaki veya doğal çevredeki tehlikeler öngörülerek gerekli önlemler alınmalıdır,
- Çeşitli hastalıkların baş göstermesinin önüne geçmek için hijyen unsurlarına önem verilmelidir. Hijyen eksikliği durumunda ishal gibi bulaşıcı ve yayılabilen hastalıkların çıkabileceği ihtimali unutulmamalıdır,
- Afet sonrası ekonomik durumu kötüleşen ailelerden bir kısmının, çocuklarını daha iyi şartlarda yaşatma istekleri gibi nedenlerle erken evliliğe zorlamaları afet sonrası olası tehlikelerden biridir. Bu konuda ailelerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir
- Afet kaynaklı ekonomik sıkıntı ve gelir kaybı yaşayan ailelerin göç etmek zorunda kalması sebebiyle çocukların stresli bir ortamda bulunması, yeni çevreye adaptasyon sorunu yaşamaması için gerekli önlemler alınmalıdır.^{36,37}

Hastaneler, sağlık bakım servisleri ve okulların afetlerden sonra çocukların ruh sağlığı ihtiyaçlarını içeren sağlık bakımlarıyla ilgili plan, yöntem veya programa sahip olmaması olası tehlikelere hazırlıksız yakalanılabileceğini göstermektedir. Afet anı ve sonrasında oluşabilecek zararların önlenmesi için afet öncesinde gerekli önlemler alınmalıdır (Şekil 6).

Çocuk Merkezli Afet Yönetimi'nde Kriz Yönetimi üç aşamada ele alınmaktadır.

Acil Yardım Aşaması

Afetin yaralarının ve izlerinin taze olduğu bu aşamada yer alan, enkaz kaldırma işlemleri ile yapılacak arama kurtarma çalışmaları dikkatle uygulanmalıdır. Bu aşamadaki çalışmalar süresince zayıf ve kırılabilir vücut yapıları nedeniyle çocukların kurtarılmasında özen gösterilmelidir. Acil yardım barınaklarının ve yiyecek-giyecek dağıtımında çocuklu ailelere öncelik verilmelidir. Acil yardım barınaklarına yerleştirilen insanların bakımlarında çocuklar ihmal edilmemelidir. Çocuklara gelebilecek olası zararları ve riskleri azaltmak için aşağıda belirtilen önlemler alınmalıdır.

- Arama kurtarma çalışmalarında çocukların anne-babalarına en kısa sürede ulaşması sağlanmalıdır,
- Annelerinden ayrı kalmış bebeklik veya 2-5 yaş aralığındaki çocukların mama ve gıda ihtiyaçları, önceden hazırlanmış depolardan en kısa sürede temin edilmelidir,
- Afetin bırakmış olduğu kaos ve karmaşa ortamında acil yardım çalışanlarının çocuklara zarar verme veya cinsel istismar ihtimaline karşı ilk yardım ekiplerinin seçimine dikkat edilmelidir,
- Çocukların ailelerine ulaştırılmasına kadar geçen sürede güvenlik önlemleri alınmalıdır ve olası çocuk kaçaklığına karşı hazırlıklı olunmalıdır.
- Toplu halde yaşama alışık olmayan çocukların acil yardım barınaklarında yabancı insanlarla aynı yerde kalması, afetin vermiş olduğu zararı derinleştireceği unutulmamalıdır (Şekil 7).^{38,39,40}

Herhangi bir yakınını veya evini kaybetmeyen afetzedeler arasında yapılan bir anket çalışmasında, afetzedelerin çadır kentlerini korku çadırı olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Buna karşın afetzedelerin evlerine geri dönmeyi reddederek çadır kentte yaşamaya devam ettikleri belirlenmiştir.⁴¹ Çadır kentlerin önemi ve güvenli alanların oluşturulması, yaşam alanlarının sürdürülebilir olması tasarımcıların, yerel idare ve kamu kurumlarının olağanüstü durumlardaki görevlerinden bazılarıdır. Afetin etkisinin hızlı bir şekilde atlatılmaya çalışıldığı acil yardım aşamasında müdahalelerin fizyolojik ve ruhsal açıdan çocukların kırılabilirliklerine uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir. Arama-kurtarma ve rehabilite çalışmaları sırasında çocuklarında acil yardım ekiplerine yardımcı olarak aktif rol almalarına olanak sağlanmalıdır.

İyileştirme Aşaması

Arama kurtarma ve acil yardım döneminden sonra yaşamlarını devam ettirmek için afetzedeler geçici barınma mekânlarına yerleştirilmektedir. Çocuklar bu aşamada yaşananları yeni anlamaya başlamaktadır. Geçici barınma

³² Children in a Changing Climate (2015).

³⁶ Akhter (2015).

³⁷ Elangovan (2014).

³⁸ Children in a Changing Climate (2015).

³⁹ Asian Preparedness Center (2007).

⁴⁰ Schreiber (2014).

⁴¹ Kılıç (2003).

Şekil 6. Afet anında çocukların bakımı.³⁸

Şekil 7. Afet bölgesindeki acil yardıma ihtiyacı olan afetzedeler.⁵⁰

mekânlarında kalabalık yaşam biçimine yabancı olan çocuklara yemek sırası, kişisel ihtiyaçlar gibi eylemlerde öncelik verilmelidir. Çocukları afetin olumsuz etkisinden uzaklaştırmak için gereken önlemler aşağıda belirtilmektedir.

- Afet bölgelerinde güvenli-geçici okullar yapılmalı ve kesintisiz eğitim sağlanmalıdır,
- Afet öncesi, anı ve sonrasında çocuk korumacılığı güçlendirilmelidir,
- Medyada ve toplumda bilginin doğru bir şekilde dağılımı ve erişimi sağlanmalıdır,
- Afet sonrasında aile içinde yaşanabilecek karamsarlık ve geçim sıkıntısı ailede TSSB hastalığının yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi için ebeveynlerin de çocuklarla birlikte psikodestek alması sağlanmalıdır,
- Çocukların yakınlarını kaybetmesinin vermiş olduğu üzüntü nedeniyle travma yaşamaması için gerekli destek hizmetleri devreye sokulmalıdır,
- Büyük Japonya depreminde kamplara yerleştirilen ailelerin şikâyetlerinin başında yer sıkıntısı, çocuklara süt, bez, mama bulunamaması gelmiştir. Bu gibi ihtiyaçların her an için hazır bulundurulması gerekmektedir,

- Yer sıkıntısından dolayı yabancılarla aynı odada bulunma, mahremiyet eksikliği gibi durumlar çocuklardaki psikolojik etkiyi daha da derinleştirmektedir. Çocukların küçük olmasına karşın kişisel farkındalıklarının olduğu unutulmamalıdır,
- İyileştirme döneminde çocukların başıboş bırakılmaması gerekmektedir, ruh dünyalarını yansıtıcı veya düşüncelerini aktarmaya yönelik çeşitli faaliyetler düzenlenmelidir,
- Geçici okullarda yaz ve çiz teknikleri gibi aktivitelerle çocukların duygu ve düşüncelerini yazılı veya sözlü olarak aktarmaları sağlanmalıdır.^{42,43,44}

Çocukların yaşam tecrübelerinin yetişkinlere göre daha az oluşu onların daha dikkatli iyileştirilmesi gereksinimini doğurmaktadır. İyileştirme safhasında belirtilen hususlarda çocukların bakımlarına öncelik ve önem verilmesi gerekmektedir (Şekil 8).

Yeniden İnşa Aşaması

İyileştirme aşamasından sonra kalıcı konutlara yerleştirilen çocuklar yeni hayatlarına alışmaya çalışmaktadır. Afettede çocukların psikolojik ve fizyolojik hastalıklarının tedavi edilmesine ve eski haline dönmesine kadar geçen süreç uzun yıllar alabilmektedir. Katrina kasırgasına maruz kalan çocuklarda, kasırgadan 2 yıl sonra yapılan çalışmalar-

³⁸ Children in a Changing Climate (2015).

⁵⁰ <http://www.scripturesinuse.org/ceosblog> (Erişim Tarihi 01 Şubat 2017).

⁴² Kan (2016).

⁴³ Akhter (2015).

⁴⁴ Kılıç (2003).

Şekil 8. Geçici eğitim birimleri ve bakıma muhtaç afetzede çocuklar.⁴⁵

Şekil 9. Yeni yaşam alanlarındaki çocuk etkinlikleri.⁴⁹

da rehabilite tedavisinin gerekli olduğu gözlemlenmiştir.⁴⁶ İnsanlarda güven duygusunun ve huzurun tekrar sağlanması için bazı insani duyguların iyileştirilmesi gerekmektedir. Bunlar; umut, güven, ortak hareket etme (dayanışma), birlik olma duygularıdır.⁴⁷ Çocukların kısa zamanda eski yaşamlarına geri dönmeleri için yeniden inşa sürecinde yapılması gerekenler aşağıda belirtilmiştir.

- Çocuklar afet anında ve sonrasında karar alma süreçlerinde kendilerini ilgilendiren konulara dâhil edilmelidir,
- Afetten önce devam eden yaşamsal alışkanlıklarını (yemekten önce ve sonra el yıkama, banyo ihtiyacı vb.) devam ettirebilmeleri ve hijyen içinde yaşayabilmeleri için afet bölgesindeki alt yapı güçlendirilmelidir,
- Emniyetli yollar, geçiş alanları ve güvenli oyun alanları oluşturulmalıdır,
- Afetzedeler için oluşturulan kalıcı konutların ve eğitim yapılarının güvenli olmasının yanı sıra çocuk kullanımına uygun tasarlanması gerekmektedir,
- Rehabilite ve sağlık hizmetleri ile eğitim kesintisiz devam ettirilmelidir (Şekil 9).⁴⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, insanların doğal ya da yapay kaynaklı afetler ya-

şama ihtimali yüksek olduğu ülkelerden biridir. Afet öncesi, anı ve sonrası süreçlerinde yapılması gerekenlerin yer aldığı afet yönetim planlarının oluşturulması, afet sonrası oluşabilecek zararı en aza indirmeye yardımcı olmaktadır. Kırılganlıkları, fiziksel az gelişmişlikleri nedeniyle afetzede grupları arasında çocuklar ayrı bir kategoride değerlendirilip, çocuklara yönelik afet yönetim planı oluşturulmalıdır. Bu çalışmada, çocukların afetleri en az düzeyde zarar ile atlatabilmesi için afet öncesi, anı ve sonrası süreçlerinde hangi adımların atılması gerektiğine yönelik çocuk merkezli afet yönetim planı oluşturulması için rehber olunmak istenmiştir. Çocuk merkezli afet yönetim planının oluşturulması, başarılı bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için aşağıdaki konulara dikkat edilmelidir:

- Kamu kurumları, eğitim kurumları, sivil toplum örgütleri gibi paydaşların bir araya gelerek afet sürecindeki aşamaların ayrıntılı irdelendiği, Türkiye'ye yönelik çocuk merkezli afet yönetimi planı oluşturulmalıdır.
- Çocuklarda afet bilinci geliştirilmelidir. Bu bilincin çocuklara sembolik çalışmalarla değil, gerçeğe yakın uygulamalarla benimsetilmesi gerekmektedir.
- Çocuklar için her bölgede "Çocuk Dostu Alanlar" oluşturularak, olası bir afet durumunda, afetin izlerinin silinmesine çalışılmalıdır.
- Afet sonrası süreçlerde uzun dönemli psikososyal destek programları ile çocukların rehabilitesi sağlanmalıdır.
- Afet öncesi ve sonrası süreçlerinde eğitim kesintiye

⁴⁵ <http://odihpn.org/magazine/smart-and-just-involving-children-and-young-people-in-post-disaster-needs-assessment/> (Erişim Tarihi 30 Kasım 2016).

⁴⁶ Schreiber (2014).

⁴⁷ Gibbs (2015).

⁴⁸ Li (2015).

⁴⁹ <http://www.kizilayiyilikodulleri.org/Haber/KurumsalHaberDetay/2358> (Erişim Tarihi 20 Ocak 2017).

uğrattılmamalıdır. Afet sonrası hayatın normale dönmesi için anne/baba-eğitim kurumları-çocuk üçgeni oluşturularak problemler iletişim kurularak aşılmaya çalışılmalıdır.

- Okul, kreş gibi eğitim kurumları ile sağlık ocağı, hastane gibi sağlık kuruluşlarının olası afetlere karşı dayanıklı şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Belirtilen kurumların çocukların yapısına uygun şekilde, tasarım aşamasından kullanım aşamasına kadar ergonomik şekilde kurgulanması, uygulanması gerekmektedir.
- Biyolojik ve fizyolojik az gelişmişlikleri nedeniyle afet öncesi çocuklara sunulan sağlık olanakları, afet anı ve sonrası da kısa sürede sunularak, çocukların oluşabilecek mikrobik ortamdan en az şekilde etkilenmesi sağlanmalıdır.

Bu çalışmada, çocukların afetlere karşı hazırlanması ve sonrasında afetin etkisini en az zararlarla atlatabilmesi için yapılması gerekenler ilkesel olarak belirtilmiştir. Türkiye’de çocukları merkez alan afet yönetimlerinin eksikliği nedeniyle ileride yapılacak çalışmalar için sunulan araştırmanın rehber niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akcanbaş, M.(2010) “Afet ve Kurban Psikolojisi” İstanbul, Akut Yayınevi.
- Akhter S.R. Sarkar R.K. Dutta M. Khanom R. Akter N. Chowdhury R. Sultan M. (2015) “Reprint of Issues with Families and Children in a Disaster Context: A qualitative Perspective from Rural Bangladesh” International Journal of Disaster Risk Reduction, Cilt 14. Sayı 2, s.140-149.
- Asian Disaster Preparedness Center(2007) “ Module 6: Community Disaster Risk Reduction Implementation Session 7 Child Focused Disaster Risk Reduction” 16th Community Based Disaster Risk Management Course.
- Arama Kurtarma Derneği. “Deprem Eğitimi El Kitabı” İstanbul, Akut Yayınevi.
- Berg B.M. Musigdilok V.V. Haro T.M.(2014)”Public-Private Partnerships: A Whole Community Approach to Addressing Children’s Needs in Disaster” Clinical Pediatric Emergency Medicine Cilt 15, Sayı4, s.282-283.
- Children in a Changing Climate (2015) “Implementation of The Post 2015 Framework For Disaster Risk Reduction Guidelines For Member States to Safeguard Children’s Rights and Well Being, s.2-4.
- Elangovan A.R. Kasi S.(2014) “Psychosocial Disaster Preparedness for School Children by Teachers” International Disaster Risk Reduction, Cilt 12, s. 119-120.
- Ercan, A.(2009) “Korkma ve Depremden Korunma Kılavuzu” İstanbul, Akut Yayınevi.
- Erkal T. Ve Değerliyurt M. (2009) “Türkiye’de Afet Yönetimi” Doğu Coğrafya Dergisi Cilt 14, Sayı 22, s.149-160.
- Erkan S. (2010). “Deprem Yaşayan ve Yaşamayan Okul Öncesi Çocukların Davranışsal/Duyusal Sorunlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi” Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 28, s.56-62.
- Erol, N., & Öner, Ö. (1999). Travmaya psikolojik tepkiler ve bunla-

ra yaklaşım. Türk Psikoloji Bülteni, 5(4).

- Gibbs L. Block K. Harms L. Macdougall C. Baker E. Ireton G. Forbes D. Richardson J. Waters E.(2015) “Children and Young People’s Wellbeing Post-Disaster Safety and Stability are Critical” International Journal of Disaster Risk Reduction Cilt 15, Sayı 2, s. 195-198.
- Güler H.H. (2008) “Zarar Azaltmanın Temel İlkeleri” Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri Kitabı, JICA Türkiye Ofisi, Yayın No:2, s.38.
- İşmen A.E. (2001).“Deprem Yaşantısına Bağlı Travma ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri” Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.80-85/91-97.
- Kadioğlu M. (2008) “Modern Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri” Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri Kitabı, JICA Türkiye Ofisi, Yayın No:2, s.2,7,9.
- Kadioğlu M. (2008) “Toplumda Afet Bilincini Artırma Yöntemleri” Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri Kitabı, JICA Türkiye Ofisi, Yayın No:2, s. 230,236.
- Kadioğlu M. (2011) “Afet Yönetimi Beklenilmeyeli Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek” T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, Yayın No:65, s.47-54.
- Kan K.(2016) “Protection for Lives of Mothers and Children by Utilizing Regional Supports in the Event of a Natural Disaster” 11th International Conference of The International Institute of Infrastructure Resilience and Reconstruction, Cilt 218, s. 195-199.
- Kaya E. Ve Özcebe H. (2012). “Afetlerin Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri” TAF Preventive Medicine Bulletin, Cilt 12, Sayı 4, s.455-460.
- Kılıç E.Z. Güven H.D. Sayıl I.(2003) “The Psychological Effects of Parelant Mental Health on Children Experiencing Disaster: The Experience of Bolu Earthquake in Turkey, Family Process, Cilt 42, Sayı 4, 486,492-494.
- Li S. Wu C.S.T. Wong H.T.(2015)”School Safety and Children Health in a Post-Disaster Community: Implications to Collaborative Care and Service Learning in School Health” Journal of Acute Disease, Cilt 5, Sayı 1, s. 49-50.
- Limoncu S., Bayülgen B.(2005) “Türkiye’de Afet Sonrası Yaşanan Barınma Sorunları” Megaron E-Journal, Cilt 1, Sayı 1,s.18-27.
- Özkul B. Ve Karaman A.E. (2007) “Doğal Afetler için Risk Yönetimi” TMMOB 2007 Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.257,260.
- Schreiber M. Shields S. Formanskş S. Cohen J.A. Sims L.V.(2014) “Code Triage: Integrating the National Children’s Disaster Mental Health Concept of Operations Across Health Care Systems” Cilt 15, Sayı 4, s.324-330.
- Taylor H. Peace R.(2015) “Children and Cultural Influences in a Natural Disaster: Flood Reponse in Surakarta, Indonesia” International Journal of Disaster Risk Reduction, Cilt 13, s.76-78,83.
- Tatebe J. Mutch C. (2015)“Perspectives on Education Children and Young People in Disaster Risk Reduction” International Journal of Disaster Risk Reduction, Cilt 14, Sayı 2, s.109-112.

İnternet Kaynakları

- Akcanbas M.(2009) “Çocuklar ve Gençlerde Afet Psikososyolojisi El Kitabı I” <http://mertakanbas.blogcu.com/cocuklar-ve-genclerde-afet-psikososyolojisi-el-kitabi-i/6232106> (Erişim Tarihi 15 Ekim 2015).
- Akcanbas M.(2009) “Çocuklar ve Gençlerde Afet Psikososyolojisi El Kitabı II” <http://mertakanbas.blogcu.com/cocuklar-ve->

- genclerde-afet-psikososyolojisi-el-kitabi-i/6232106 (Erişim Tarihi 20 Ekim 2016).
- Altaş A. (2009) "Doğal Afetlerin İnsanlar Üzerindeki Psikolojik Etkileri" <http://ayhanaltas.blogcu.com/dogal-afetlerin-insanlar-uzerindeki-psikolojik-etkileri/4722749> (Erişim Tarihi 25 Ekim 2016).
- Küçük N. (2008) "Çocuk ve Afet: Felaketlerin Çocuklar Üzerindeki Psikolojik Etkileri" http://www.tavsiyee diyorum.com/makale_921.html (Erişim Tarihi 10 Ekim 2016).
- http://www.ibb.gov.tr/sites/akom/documents/dogal_afetler.html (Erişim Tarihi 17 Ekim 2016).
- <http://odihpn.org/magazine/smart-and-just-involving-children-and-young-people-in-post-disaster-needs-assessment/> (Erişim Tarihi 30 Kasım 2016).
- <http://www.kizilayiyilikodulleri.org/Haber/KurumsalHaberDetay/2358> (Erişim Tarihi 01 Şubat 2017).
- <http://thedisasterkits.com/wp-content/uploads/2011/05/child-disaster-emergency-kits.jpg> (Erişim Tarihi 03 Şubat 2017).
- <http://www.scripturesinuse.org/the-return-of-the-prodigal> (Erişim Tarihi 10 Aralık 2016).